

**Vänersborg 95:1, 219 och 229, inom Öxnered 5:16 m. fl.
Vänersborgs socken, Vänersborgs kommun
Arkeologisk förundersökning**

**Vänersborg 95:1, 219 och 229, inom Öxnered 5:16 m. fl.
Vänersborgs socken, Vänersborgs kommun**

Arkeologisk förundersökning

Gwilym Williams och Caj Carlstein

Vänersborg 95:1, 219 och 229, inom Öxnered 5:16 m. fl., Vänersborgs socken, Vänersborgs kommun
Arkeologisk förundersökning

Rapport 2018:6

© Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ 2018

Fastighet: Öxnered 5:16 m. fl., Vänersborgs socken, Vänersborgs kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-1917-2018

Belägenhet i SWEREF 99: Norr 6472400 m, Öst 341500 m

Höjd över havet: 55–70 meter

Beställare: Vänersborgs kommun

Projektnummer: G1811

Projektansvarig: Thomas Johansson

Fältansvariga: Gwilym Williams

Övrig personal: Caj Carlstein och Amanuel Hailemaryam

För personalens meriter hänvisas till Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativs hemsida

Fältarbetstid: 2018-04-09 - 2018-04-12

Undersökningsområdets storlek: cirka 5 700 m²

Arkiv: Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen

Omslagsbild: Arkeolog Caj Carlstein dokumenterar åkerparceller inom Vänersborg 95.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av beställaren

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ med data från FMIS, SGU och Lantmäteriet (medgivandeavtal © Lantmäteriet Dnr R50321710_140001)

Redigering och layout: Sara Lyttkens, Visinator AB

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

ISSN 1652–1897

Sökord: järnålder, bronsålder, agrar verksamhet, boplat, fossil åkermark

Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Slakthusgatan 8 A

415 02 GÖTEBORG

www.riogbg.se

kontakt@riogbg.se

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Vänersborg 95:1 Fossil åker.....	5
Vänersborg 219 Boplats.....	5
Vänersborg 229 Boplats.....	5
Bakgrund.....	6
Undersökningsområdet.....	6
Fornlämningsmiljö.....	6
Tidigare undersökningar.....	6
Vänersborg 95:1 Fossil åker.....	6
Vänersborg 219 Boplats.....	8
Vänersborg 229 Boplats.....	8
Syfte och mål.....	8
Metod och genomförande.....	8
Förundersökningens resultat.....	9
Vänersborg 95:1 Fossil åker.....	9
Fynd.....	13
Anläggningar.....	13
Husgrund.....	13
Uthus.....	13
Rektangulär nedgrävning	13
Jordkällare.....	15
Analysresultat.....	15
Vänersborg 219 Boplats.....	17
Fynd.....	17
Anläggningar.....	17
Analysresultat.....	19
Vänersborg 229 Boplats.....	19
Fynd.....	19
Anläggningar.....	19
Analysresultat.....	19
Tolkning.....	21
Vänersborg 95:1 Fossil åker.....	21
Vänersborg 219 Boplats.....	21
Vänersborg 229 Boplats.....	21
Publik verksamhet.....	21
Resultat gentemot undersökningsplanen.....	21
Antikvarisk bedömning.....	23
Källor.....	24
Bilagor.....	25

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

Bilaga 3. Resultat av vedartsanalys

Bilaga 4. Resultat av ¹⁴C-analys

Figur 1. Översiktskarta med förundersökningsområdet markerat (ring). Skala 1:1 000 000.

Vänersborg 95:1, 219 och 229, inom Öxnered 5:16 m. fl. Vänersborgs socken, Vänersborgs kommun

Arkeologisk förundersökning

Sammanfattning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län har Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ utfört en arkeologisk förundersökning av fornlämningarna Vänersborg 95:1, Vänersborg 219 och Vänersborg 229 inom fastigheterna Öxnered 5:16, 5:17, 7:3 och 7:53. Utredningen utfördes som en del av detaljplanearbetet för området. Fornlämningarna är belägna i Öxnered, Vänersborgs kommun, Västra Götaland. Två av lämningarna, Vänersborg 219 och Vänersborg 229 påträffades vid utredning 2017. Vänersborg 95:1 registrerades vid inventering 1983.

Vänersborg 95:1 Fossil åker

Inom området grävdes 10 maskingrävda schakt, med en sammanlagd längd på ca 75 meter. Den upptagna ytan motsvarar ca 87 m². Fem av schakten placerades tvärs över den fossila åkermarkens parceller och fem av schakten placerades invid de under utredningen registrerade huslämningarna. Sammantaget bekräftar förundersökningen och arkivstudierna kring platsen varandra. Vänersborg 95:1 har utgjort del av torpet Gårdsängen med odlingsmark, samt tillhörande ekonomibyggnader såsom lada, uthus och jordkällare. Platsen har en brukningstid från 1860-talet fram till 1900-talets första hälft. Lämningen bedöms av Rio Göteborg som undersökt och borttagen i samband med förundersökningen.

Vänersborg 219 Boplats

I anslutning till Vänersborg 219 upptogs sex schakt med en sammanlagd längd om ca 29 meter. Under utredningen 2017 påträffades en anläggning som tolkades som en ugn. Resultat från ¹⁴C-dateringen visar på att anläggningen troligen inte är äldre än 1850. Vid schaktningen påträffades inga andra anläggningar eller förhistoriska fynd. Lämningen bedöms av Rio Göteborg som undersökt och borttagen i samband med förundersökningen.

Vänersborg 229 Boplats

Vid förundersökningen upptogs sex schakt med en sammanlagd längd om ca 60 meter. Under utredningen 2017 påträffades två anläggningar, en härd (A1003) och en kokgrop (A1002). Kokgropen A1002 daterades till sen yngre bronsålder i samband med utredningen. Härden från utredningen framtogs och undersöktes, i samråd med Länsstyrelsen. Ett kolprov för datering togs i anläggningen. Kolprovet gav datering 2 200 ±33 ¹⁴C ålder BP, dvs 380 f. Kr, vilket motsvarar förromersk järnålder. Anläggningarna som hittades på platsen under utredningen och förundersökningen är de enda objekt som kan uppvisas på platsen. Dessa visar att platsen använts sporadiskt under brons- och järnålder. Det är inte troligt att fortsätta undersökningar inom Vänersborg. Lämningen bedöms av Rio Göteborg som undersökt och borttagen i samband med förundersökningen.

Bakgrund

Under april månad 2018 utförde Rio Göteborg, på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län, en arkeologisk förundersökning av fornlämningarna Vänersborg 95:1, Vänersborg 219 och Vänersborg 229 Öxnered socken, Vänersborgs kommun (figur 1). Uppdragets diarienummer är 431-1917-2018. Förundersökningen föranleddes av detaljplanearbete för nya bostäder och ett centrum inom fastigheterna Öxnered 5:17 m.fl.

Undersökningsområde

Det aktuella undersökningsområdena ligger inom detaljplaneområdet för Skaven/Öxnered. Dess norra och östliga delar gränsar till viken Vassbotten i Väners södra ände (figur 2). Övergripande är området beläget mellan 45–70 meter över havet och utgörs idag huvudsakligen av skogsklädda bergsområden med inslag av våtmarker. Skogsmarken är lätt böljande med mindre dalgångar och bergiga höjdryggar. I nordöstra delen av utredningsområdet finns enstaka villor längs Skavenvägen, främst inom områdets strandnära del. Det finns även öppna ytor som utgörs av odlingsmark i den sydvästra delen av området. Enligt SGU:s jordartskarta utgörs utredningsområdet huvudsakligen av urberg täckt av olika slags glacialsand och glacial finlera med fickor av postglacial finsand (SGU 2017). Där jordarten är mer sandig har marken historiskt omfattat ängar men är idag bevuxen av träd. Förundersökningsområdet utgörs av tre olika miljöer:

- Den fossila åkermarken Vänersborg 95:1 ligger i plant läge i tätbevuxen skogsmark sydöst om en låg åsrygg av hälleberg. Platsen är belägen cirka 55 meter över dagens havsnivå.
- Vid den yngre bronsåldersboplatsen Vänersborg 229 består ytan av nyligen avverkad skogsmark belägen cirka 70 meter över dagens havsnivå.
- Vid boplatsen Vänersborg 219 består markytan av före detta åkermark bevuxen med gles skog. Platsen är belägen cirka 60 meter över dagens havsnivå.

Fornlämningsmiljö

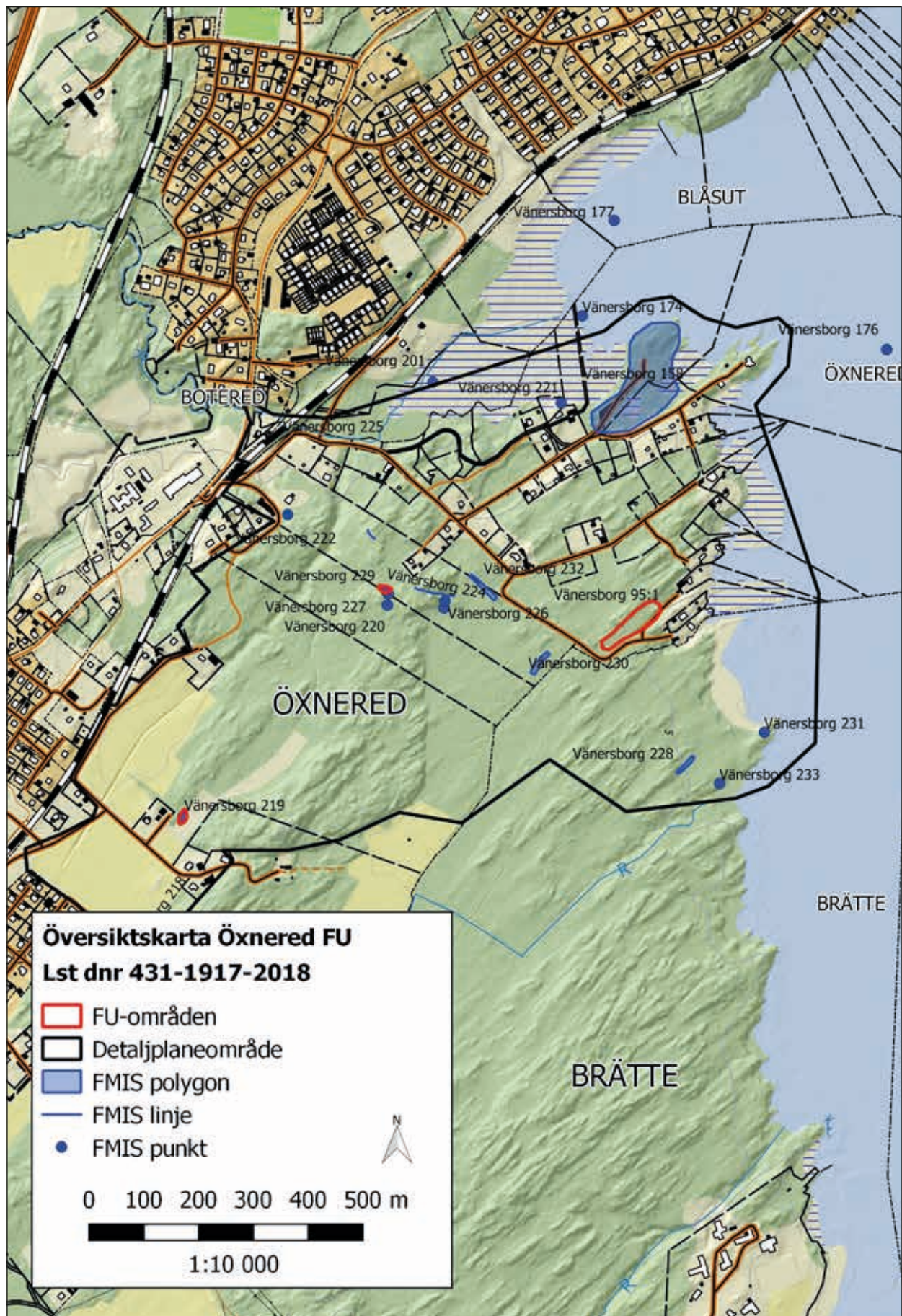
I Öxnered finns ett fåtal förhistoriska och historiska fornlämningar. Det förhistoriska fornlämningarna som återfinns i området utgörs av två boplatser (Vänersborg 231 och 233) i sjönära miljö cirka 300 meter sydöst om Vänersborg 95:1. Historiska fornlämningar dominerar dock i området. I norra delen av Öxnered finns industrilämningen Skavens tegelbruk (Vänersborg 158) och den aktuella fossila åkermarken (Vänersborg 95:1) som består av bandparceller och en husgrund med tillhörande ekonomibyggnader. Vidare kan nämnas torpen Nabben (Vänersborg 228), Vallen (Vänersborg 232) och Mon (Vänersborg 230) samt en tjär- och terpentinfabrik (Vänersborg 221), vilka alla är övriga kulturhistoriska lämningar. Flera röjningsrösen finns registrerade (Vänersborg 225–227), stengårdsgårdsmurar (Vänersborg 218 och 223), ett gränsmärke (Vänersborg 220) och en äldre väg (Vänersborg 224). Norr om Öxnered, i sjön Vassbotten, finns även flera skeppsvrak (Vänersborg 174, 176, 177 och Vänersborg 201, figur 2).

Tidigare undersökningar

Området ligger inom Öxnereds detaljplansområde som utreddes arkeologiskt av Rio Göteborg 2017 (Williams et al 2020). Inför den arkeologiska utredningen fanns lämningarna Vänersborg 95:1 och 158:1 sedan tidigare registrerade objekt i FMIS (FIMS 2017). I samband med den arkeologiska utredningen avgränsades lämningarna Vänersborg 95:1 och 158:1 inom exploateringsområdet och den antikvariska statusen för Vänersborg 158:1 fastställdes som fornlämning. Utöver dessa registrerades fyra nya fornlämningar i FMIS: Vänersborg 219, 229, 231 och 233, vilka alla bedömdes som boplatser. Utöver dessa registrerades 12 övriga kulturhistoriska lämningar som agrara och industrihistoriska lämningar.

Vänersborg 95:1 Fossil åker

Fornlämningen utgörs av en fossil åkermark. I fornlämningens sydvästra del finns även en hus- och

Figur 2. Översiktskarta med förundersökningsdelområden markerat i rött, utdrag ur fornminnesregistret markerat i blått samt detaljplaneområdet markerat med svart markering mot fastighetskartan. Skala 1:10 000.

en källargrund. Den fossila åkermarken består av ett flertal bandparceller som löper i nordnordöst-sydsydvästlig riktning. Fornlämningen påträffades, dokumenterades och registrerades i samband med fornlämningsinventeringen 1983. Åkermarken avgränsas i nordväst av berg i dagen. I öst skärs den av Skavenvägen, som är den sydöstra delen av vägen som löper mot husen vid Vassbottens strandkant.

Vänersborg 229 Boplats

Fornlämningen utgörs av en boplats som påträffade vid ovan nämnda arkeologiska utredning. Vid utredningen framkom två anläggningar, en kokgrop och en härd. Kokgropen har ¹⁴C-daterats till yngre bronsålder (BP 2 833±32). Härden undersöktes inte vidare vid utredningen. Direkt sydöst om boplatsen finns en övrig kulturhistorisk lämning i form av att röjningsröse (Vänersborg 227) vilken är odaterad. Röjningsröset ligger på den bergskant som topografiskt avgränsar boplatsen åt söder.

Vänersborg 219 Boplats

Fornlämningen utgörs av en boplats. Vid den arkeologiska utredningen påträffades en anläggning som tolkades som en ugn. Träkol insamlat från ugnen daterades och gav två tydliga tidsangivelser, dels till perioden mellan sent 1600-tal till tidigt 1700-tal samt till perioden mellan tidigt 1800-tal till 1900-tal. Resultat från ¹⁴C-dateringen visar på att anläggningen troligen inte är äldre än 1850. Vid schaktningen påträffades inga andra anläggningar eller förhistoriska fynd.

Syfte och mål

Enligt förfrågningsunderlag från Länsstyrelsen i Västra Götaland hade uppdraget olika syften beroende fornlämningarnas karaktär.

För den fossila åkermarken Vänersborg 95:1 syftade förundersökningen till att förse Länsstyrelsen med tillfredsställande underlag inför prövning, enligt 2 kap. 12 § kulturmiljölagen, om tillstånd till ingrepp, alternativt borttagande, av fornlämning samt för bedömning av behovet av att ställa krav på villkor om arkeologisk undersökning.

Efter slutförd förundersökning skulle det vara möjligt att avgränsa och klargöra fornlämningen typ och karaktär så att det inte råder tveksamhet om vilken fornlämning som berörs eller inte berörs av den planerade exploateringen. Förundersökningen syftade att ge underlag för bedömningen av bevarandevärde samt kunskapspotential inför ett beslut om vidare arkeologisk undersökning.

För boplatserna Vänersborg 219 och 229 var syftet med förundersökningen av att avgränsa dessa i förhållande till tänkt exploateringsområde samt att bedöma fornlämningarnas komplexitet, datering, funktion och antikvariska bevarandevärde. Förundersökningen syftade även till att förse Länsstyrelsen med kunskapsunderlag inför prövning av arbetsföretaget enligt 2 kap. 12 § kulturmiljölagen. Målgrupper för förundersökningen var i första hand Länsstyrelsen, kommun, exploatör samt eventuell projektör.

Metod och genomförande

Fornlämningar undersöktes genom att schakt grävdes på respektive ytor. Dessa fördelades med hänsyn till topografin och vegetationen på respektive fornlämning. Vid behov skulle handgrävda provgropar kunna förläggas där inte grävmaskinen kom åt. Schakten inom Vänersborg 219 och 229 dokumenterades med RTK-GPS medan de schakt som grävdes inom Vänersborg 95:1 mättes in med totalstation. Alla schakten dokumenterades med digital beskrivning och fotografi.

En del schakt togs upp med dubbel skopbredd för att få en bättre uppfattning om lämningarnas utbredning och karaktär. Fyndförande kontexter gicks igenom för hand och framkomna anläggningar undersöktes och dokumenterades. Fynd av vikt för tolkning och datering av fornlämning kunde enligt förfrågningsunderlaget insamlas och övriga fynd återdeponeras. Schaktprofiler dokumenterades genom lagerföljder och lagerbeskrivning. Betydelsebärande schaktprofiler fotograferades och ritades av på ritfilm i skala 1:20. Grävda anläggningar och kulturlager dokumenterades i profil med fotografi, beskrivning och ritning.

Det fanns i kostnadsberäkningen medel för fyra vedartsprover och två ¹⁴C-prover. Ursprungligen var

dess knutna till datering av Vänersborg 95:1 men i samråd med länsstyrelsen bestämdes det att använda medlen till analys av ett prov från en anläggning inom Vänersborg 229.

Förundersökningsresultat

Förundersökningen genomfördes med maskingrävda schakt. Sammantaget vid förundersökningarna av de tre fornlämningarna upptogs total 22 schakt till en sammanlagd yta om 321 m². Hur schakten fördelades mellan de olika fornlämningarna redovisas nedan. Schakten upptogs med hänsyn till topografin, växtligheten och resultaten från den arkeologiska utredningen 2017.

Vänersborg 95:1 Fossil åker

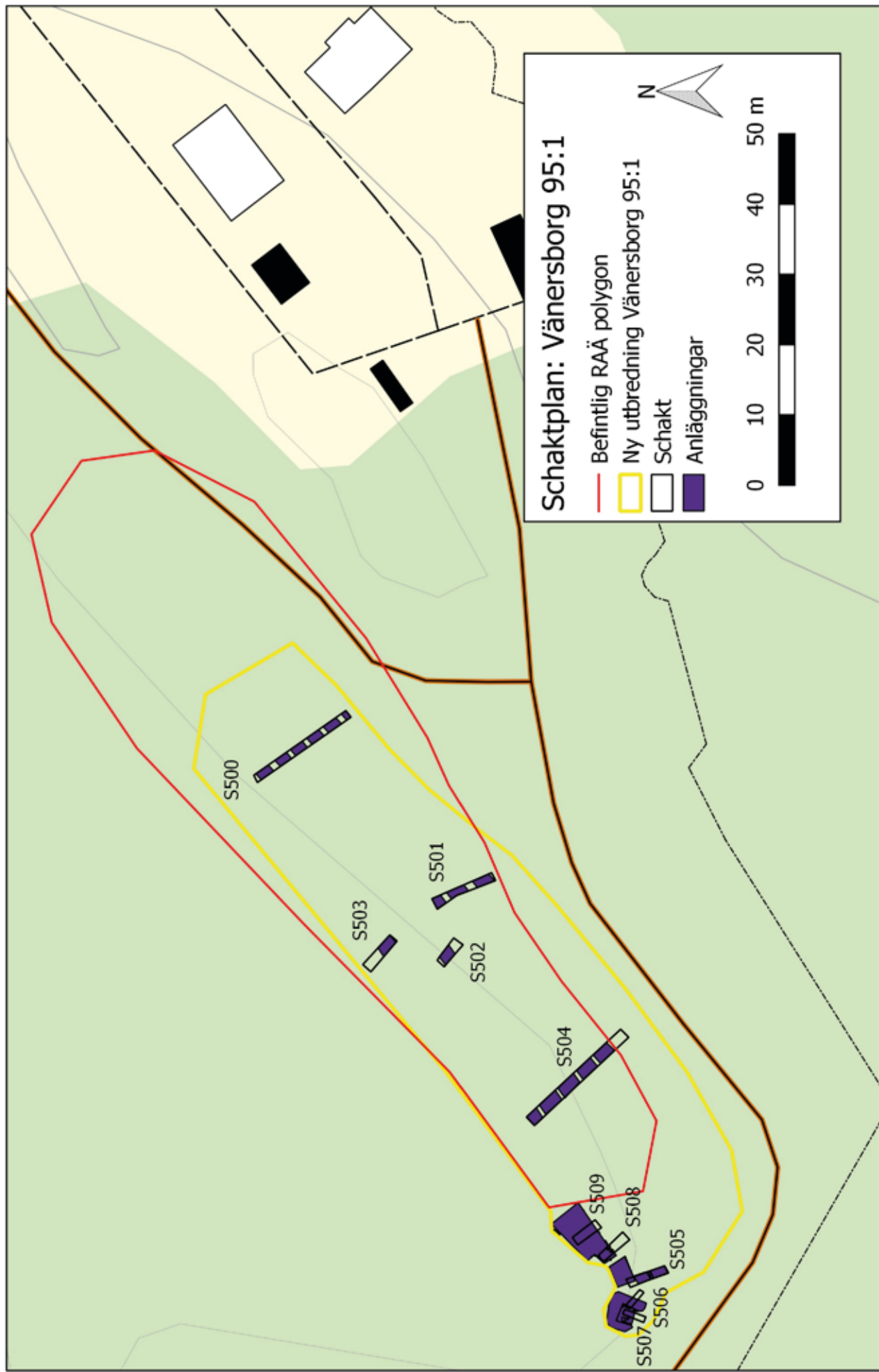
Området för Vänersborg 95:1 undersöktes med totalt 10 schakt (S500-509) (figur 4, bilaga 1). Dessa hade en sammanlagd längd på 75 meter och motsvarar en yta om 87 m². Över åkerparcellerna grävdes fem schakt (S500-S504) och ytterligare fem (S505-509) upptogs vid området med ekonomibyggnader i områdets sydvästra del (figur 4 och 5).

Schakten över åkerparcellerna förlades så att så långa profilsekvenser som möjligt kunde upprättas. Två cirka 20 meter långa schakt kunde upptas i sydvästra respektive nordöstra delen av åkermarken (figur 3). Ytterligare tre kortare kunde upptas centralt inom åkermarken där marken var bevuxen med träd och sly. Det var således inte möjligt med en hel, obruten profil över denna del.

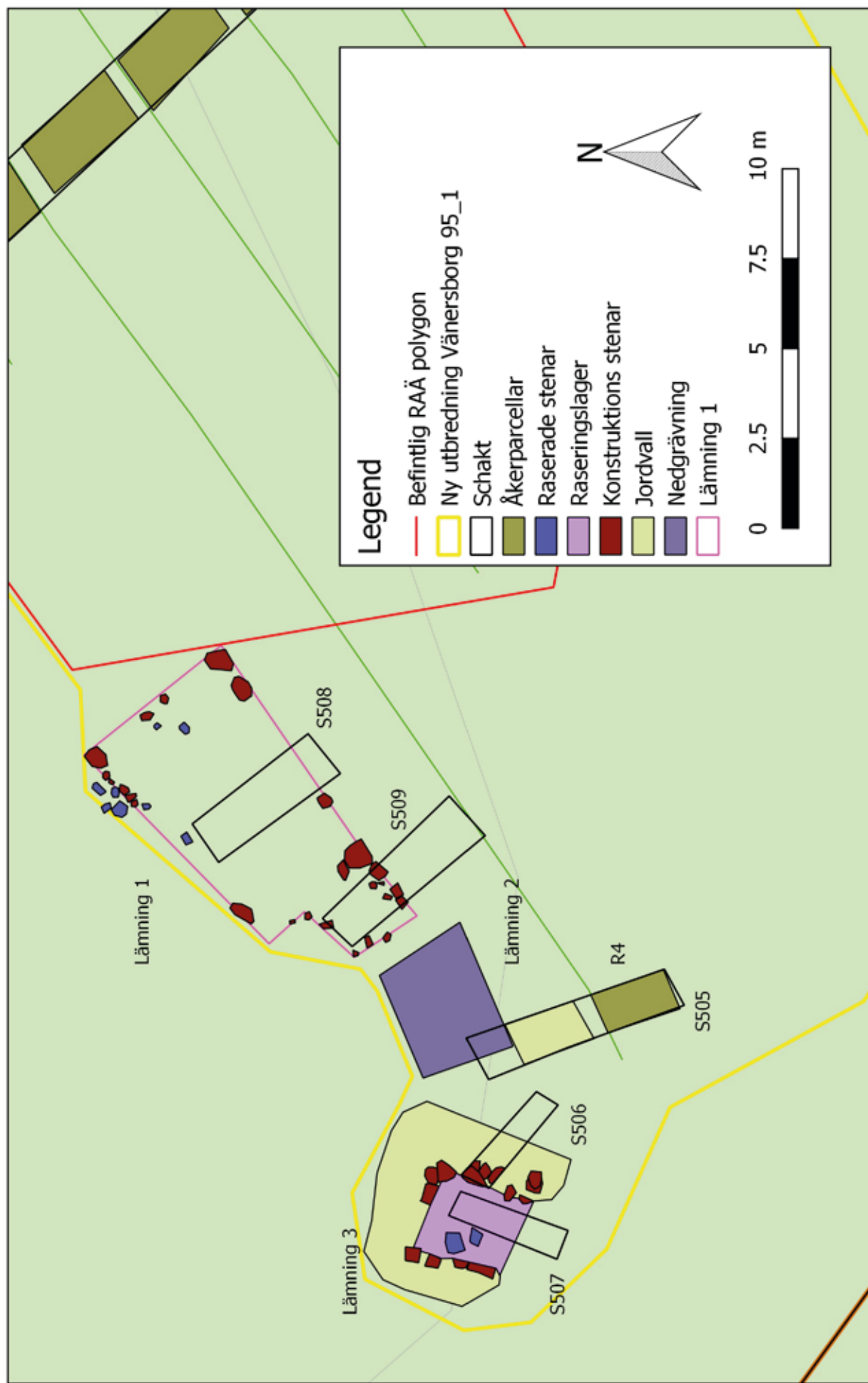
Området med bandparceller är drygt 110x25 meter i (SV-NÖ) (figur 6). Totalt iaktogs sju parallella bandparceller i området med längder från 37 meter upptill som mest 94 meter. Parcellryggarna varierar som mest i bredd från 1,8 meter till 3,6 meter, men det övervägande antalet inmätningar hamnar på en

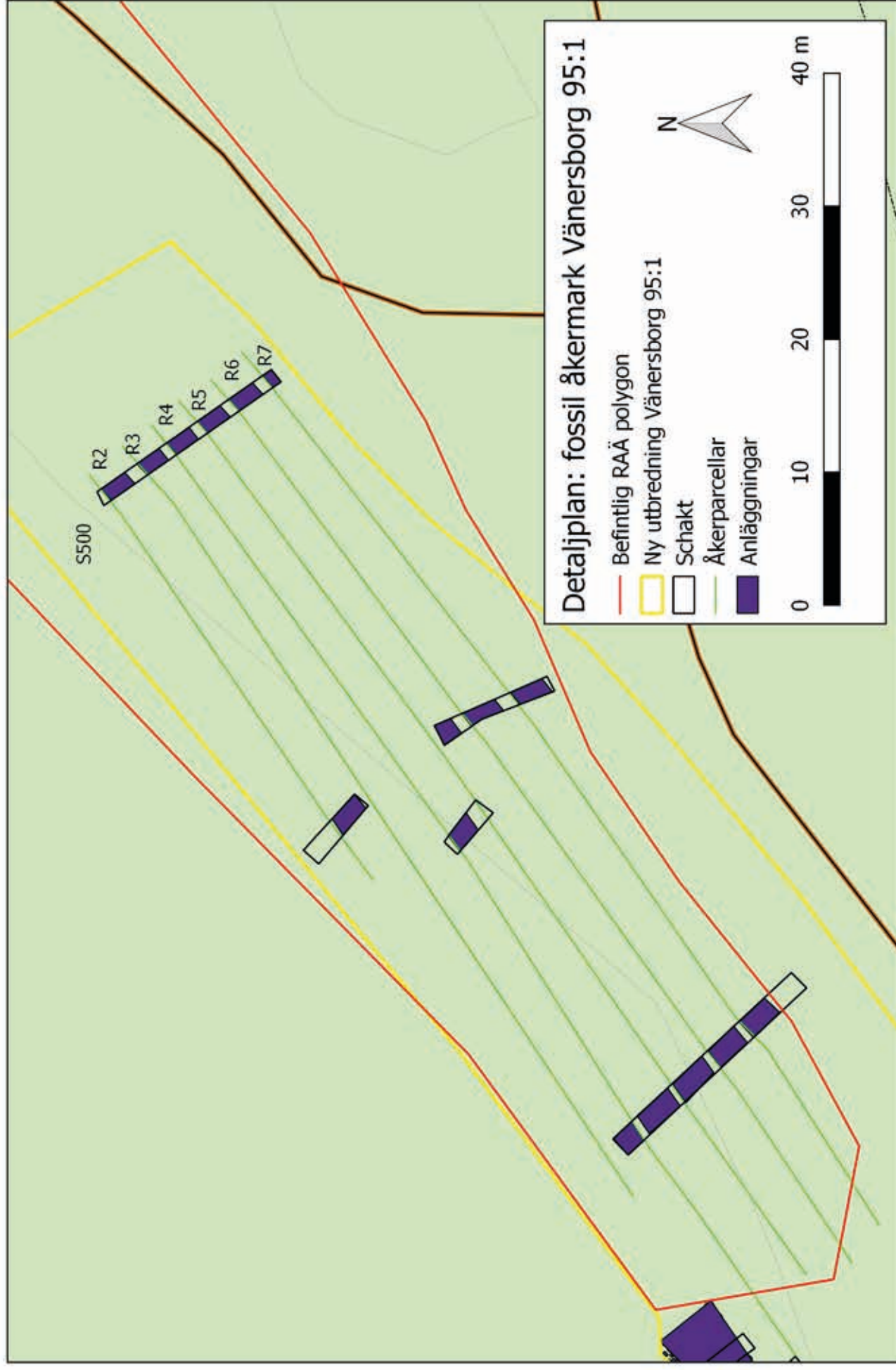
Figur 3. Schakt 500 – ett av långschakten som grävdes över åkerparcellerna på den fossila åkermarken Vänersborg 95:1. Foto mot nordväst.

Figur 4. Schaktplan över förundersökningsområdet vid Vänersborg 95:1, mot fastighetskartan vektor. Skala 1:500.

Figur 5. Schaktplan och byggnadslämningar i södra delen av den fossila åkermarken Vänersborg 95:1. Skala 1:150.

Figur 6. Detaljkarta över schakt och åkerparcellerna i Vänersborg 95:1. De inmätta på parcellryggarna på kartan är markerade R2–R7. Inmätningar från fält mot fastighetskarta vektor. Skala 1:500.

bredd mellan 2,2-2,5 meter. Parcellerna separeras av diken vars bredd skiftade mellan 0,8-1,3 meter. Inmätningar av bandparcellernas utbredning och längd gjordes endast på platser där säkra iakttagelser var möjliga.

Lagerföljden i de upptagna schakten varierade en aning inom parcellerna, men generellt utgjordes den av en tunn förna ovan den gammal odlingsjorden av brungrå lerig sand som följdes av ljus, orange eller beige sandig silt. Odlingslagrets mäktighet i parcellryggarna var som störst i områdets sydvästra del. I S505 uppmättes en tjocklek på 0,26 meter och S504 var den 0,15 meter. Längst i nordöst var odlingshorisonten som tunnast i S500 varierar tjockleken mellan parcellerna från 0,05-0,1 meter i tjocklek. Likaså var övergången mellan odlingshorisont och naturliga lager som tydligast i sydväst, även om den var ojämn, för att bli allt mer diffus i nordöst. Tyvärr påträffades inget kol vid undersökningen av lagerföljderna i åkermarken.

Åt nordväst avgränsas området av en sydväst-nordöstlig rygg av hälleberg. Inom den nordöstra delen av fornlämningsområdet blir terrängen påtagligt mer stenig och blockrik. Här återfanns inga synliga spår av den fossila åkermarken. Ett mindre parti av åkermarken inom områdets sydöstra del mot Skavenvägen kunde på grund av tät gran- och slyskog inte dokumenteras med inmätning. Inom detta område var resterna av en skadad parcellrygg iakttagbar. Bandparcellen har sannolikt skadats i samband med anläggandet av det djupa dike som löper utmed Skavenvägen. I områdets sydvästra ände finns resterna av en husgrund med ett uthus samt en jordkällare.

Fynd

Inga fynd påträffades inom den fossila åkermarken och endast recenta fynd kunde påvisas vid husgrunderna i områdets sydvästra del. De fynd som påträffades inom husgrunden bestod av bland annat taktegel, keramikskärvor, järnskrot och fönsterglas. Inga fynd samlades in.

Anläggningar

Inga anläggningar av förhistorisk karaktär påträffades vid undersökningen av den fossila åkermarken. Åkerparcellerna som undersöktes i schakten S500-504 dokumenterades i fält som anläggningar. Övriga kulturhistoriska lämningar inom Vänersborg 95:1 presenteras tematiskt nedan.

Husgrund

Husgrunden (lämning 1, figur 5) som är uppförd av natursten, utgjordes av en enkel struktur cirka 7x5 meter med fyra större hörnstenar och ett flertal mindre syllstenar längs långsidor och gavelsidor. I grundens norra hörn har fler stenar rasat ut ur läge, men dessa har sannolikt varit en del av syllen.

Inom ramen för byggnadskonstruktionen ligger enstaka stenar, vilka kan ha utgjort stödstenar för en golvkonstruktion (figur 7). Husgrunden är anlagd utmed en rygg av hälleberg som utgör Vänersborg 95:1s nordvästra begränsning. Schakt S508 upptogs upp inom ytan för husgrunden. Lagerföljden i schaktet utgjordes av tunn förna, följt av ett lager sandig humös jord ovan naturliga lager av ljus siltig sand.

Uthus

Åt sydväst, i anslutning till Husgrund 1 (lämning 1) fanns resterna av grunden till ett mindre uthus (figur 5). Uthusets konstruktion mäter cirka 1,9x 2 meter i storlek. Konstruktionen utgjordes av syllstenar av 0,2-0,4 meter stora block av natursten. Uthusets främre vägg var anlagd i linje med Husgrund 1:s sydöstra långvägg. Inom lämningen grävdes ett schakt (S509). Lagerföljden utgjordes av tunn förna, följt av ett lager sandig humös jord ovan naturliga lager av ljus siltig sand.

Rektangulär nedgrävning

En dryg meter åt sydväst om uthuset observerades en rektangulär nedgrävning (lämning 2, figur 5) cirka 3x2,8 meter stor och cirka 0,2 meter djup (figur 8). Ett schakt (S505) upptogs i nedgrävningens södra hörn för att synliggöra en profil. Nedgrävningen hade vertikala sidor och en ojämn, men tydlig bottenprofil. Botten på anläggningen utgjordes av ett lager brungrå sandig matjord med mycket rötter och enstaka kolbitar. Kring nedgrävningen fanns en cirka 1 meter bred och 0,2 meter tjock jordvall av brun siltig sand.

Figur 7. Vänersborg 95.1. Foto av husgrunden efter framrensning. I förgrunden syns syllstenarna till uthuset och i bakgrunden i höjd med meterstaven syns syllstenarna i husgrundens nordöstra gavelvägg. Foto mot nordöst.

Figur 8. Lämning 2, grunden till ett uthus, innan undersökning inom Vänersborg 95.1. Foto mot nordväst.

Jordkällare

Jordkällare (lämning 3, figur 5) cirka 4x3,5 meter med stampat jordgolv och öppning åt sydväst. Konstruktionen består av en rektangulär nedgrävning cirka 2,8x2,25 meter och cirka 0,15 meter djup, omgärdad av en jordvall 1,3 meter bred och 0,3–0,75 meter hög ovan den omgivande marknivån. Jordkällarens innerväggar är åt sydöst, nordöst och nordväst uppförda av tillhuggna och kallmurade stenblock med storlek om cirka 0,3x0,7x0,5 meter (figur 9 och 10).

Två schakt (S506 och S507) grävdes i strukturen. I S507 bestod lagerföljden av förna över ett cirka 0,3 meter tjockt raseringslager (L2) av mörkbrun humös sand innehållande rikligt med taktegel, keramikskärvor, järnskrot, en ölflaska samt fönsterglas. Flera stenblock från jordkällarens innerväggar hade rasat ut och befann sig i raseringsmassorna (figur 11). Under raseringslagret fanns ytterligare ett dumplager (L3) av ljusbrun siltig sand innehållande olika former av hushållsavfall. Samtliga fynd dateras från sent 1800-tal in i 1900-talets första hälft. Botten av schaktet utgörs av ett tunt lager ljusgrå sandig silt med fint grus (L4), vilket tolkas som det ursprungliga golvlagret. Schakt S506 upptogs genom jordvallen som utgör byggnadens sydöstra vägg.

Analysresultat

Inga analyser utfördes vid förundersökningen av Vänersborg 95:1.

Figur 9 (t.v). Lämning 3, en jordkällare, innan undersökning inom Vänersborg 95:1. Foto mot väst.

Figur 10 (t.h). Lämning 3, jordkällare, efter avbaning. I bakgrunden ses Skavenvägen. Foto mot sydväst.

Figur 11. Foto av raseringslager från lämning 3, jordkällare. Foto mot öster.

Vänersborg 219 Boplats

Förundersökningsytan ligger på en svag sydösts lutning i ängsmark med enstaka träd. Schakt förlades över ytan inom och kring det under utredningen markerat område i syfte att avgränsa fornlämningen. Totalt grävdes fem schakt (S200-202 och S204 - S205) med en sammanlagd längd om 29 meter och en yta av 66 m² (figur 13, bilaga 1). Schakten förlades utifrån topografin och resultaten ifrån den arkeologiska utredningens 2017s resultat. Söder, öster och norr om fornlämningen var marken mycket blöt och kunde inte undersökas. I väster begränsades undersökningen av tät växtlighet. Cirka 5 meter från fornlämningens västra kant löper ett dike i nord-sydlig riktning. Under utredningen 2017 påträffades en anläggning, A1004, tolkad som en ugn från historisk tid.

Lagerföljden i de grävda schakten utgjordes av lerig matjord, 0,2–0,3 meter djup följt av steril grå lera. Inga ytterligare anläggningar påträffades i de schakt som grävdes och i samråd med Länsstyrelsen bestämdes att undersöka den vid utredningen registrerade ugnen A1004.

Fynd

Inga fynd påträffades vid förundersökningen av Vänersborg 219.

Anläggningar

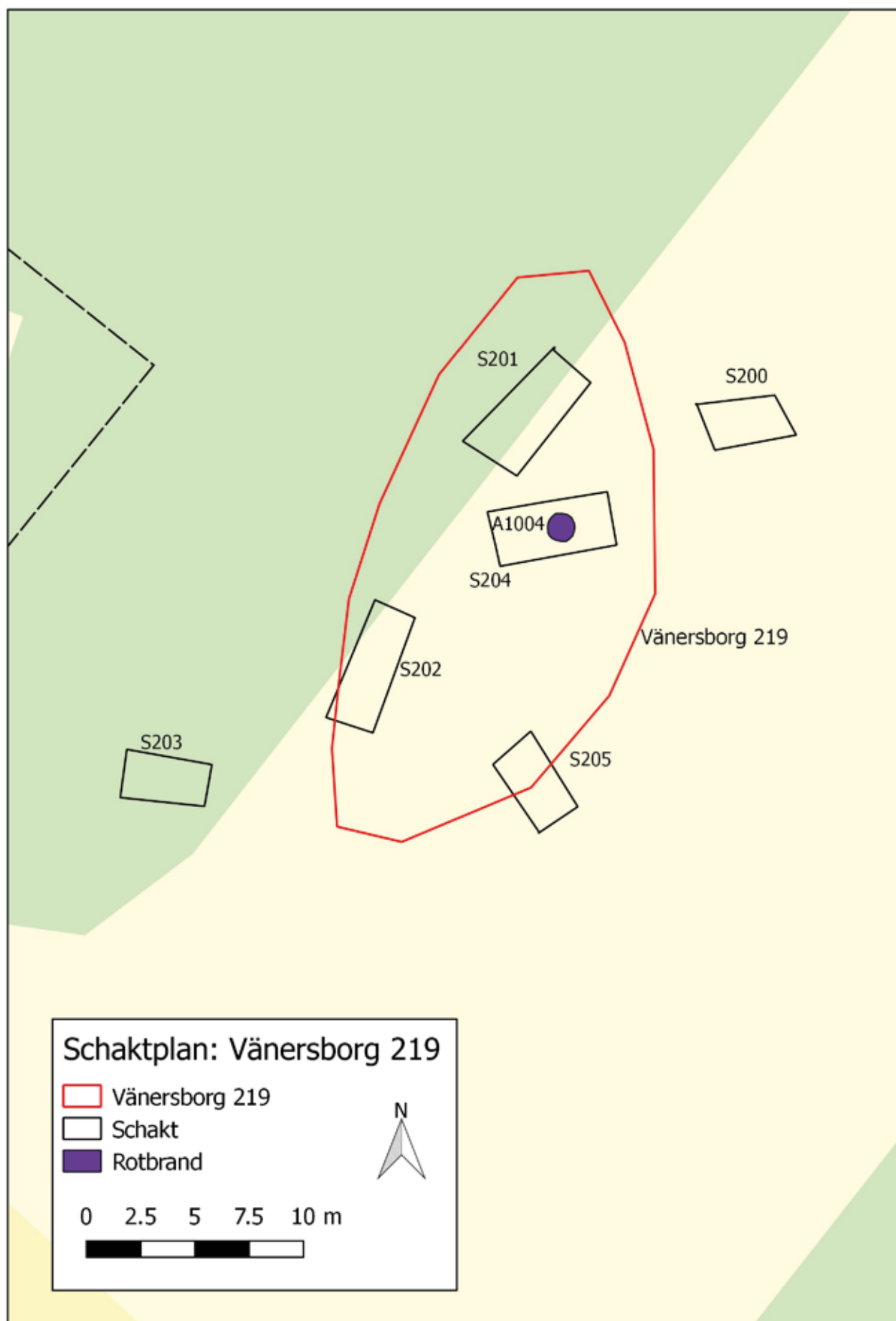
I S204 frilades den anläggning (A1004) som påträffades vid den arkeologiska utredningen 2017. Anläggningen var 1,4 meter i diameter med en tunn ring av kol, 0,03–0,05 meter bred, runt hela anläggningen i plan. Den inre fyllning bestående av brun lerig sand med rödbruna partier, möjligen med bränd lera och kol. Anläggningen var tydligt avgränsad i profil (figur 12, bilaga 2).

Analysresultat

Inga prover för vidare analyser togs vid förundersökningen av Vänersborg 219.

Figur 12. Anläggning A1004 i profil. Foto mot norr.

Figur 13. Schaktplan över förundersökningsområdet vid Vänersborg 219. Skala 1:150.

Vänersborg 229 Boplats

Fornlämningen 229 är topografiskt avgränsad mot syd, sydväst och öst av berg i dagen. Marken norr om fornlämningen är mycket blöt. Direkt söder om fornlämningen ligger ett röjningsröse, Vänersborg 227. Under utredningen påträffades en kokgrop (A1002) och en härd (A1003) på ytan och det är kring dessa förundersökningsschakten förlades.

Totalt grävdes sex schakt (S300-305) inom det området som markerats som intressant under tidigare utredning (figur 15, bilaga 1). Lagerföljden utgjordes av cirka 0,1 meter tjock förna/matjord följt av grusig sand, cirka 0,1–0,3 meter djup. Under denna finns urlakad ljusgrå sandig silt. I ett schakt (S300) följs matjorden direkt av den urlakade ljusgrå silten, här var markytan mycket fuktig. Inga fynd eller nya anläggningar påträffades vid förundersökningen. I samråd med länsstyrelsen öppnades utredningsschaktet från 2017 upp på nytt och A1003 (härd) rensades fram och undersöktes. Den intill liggande anläggningen A1002 (kokgrop) undersöktes och daterades i samband med utredningen 2017 (Williams et al 2020).

Fynd

Inget fyndmaterial påträffades under förundersökningen av Vänersborg 229.

Anläggningar

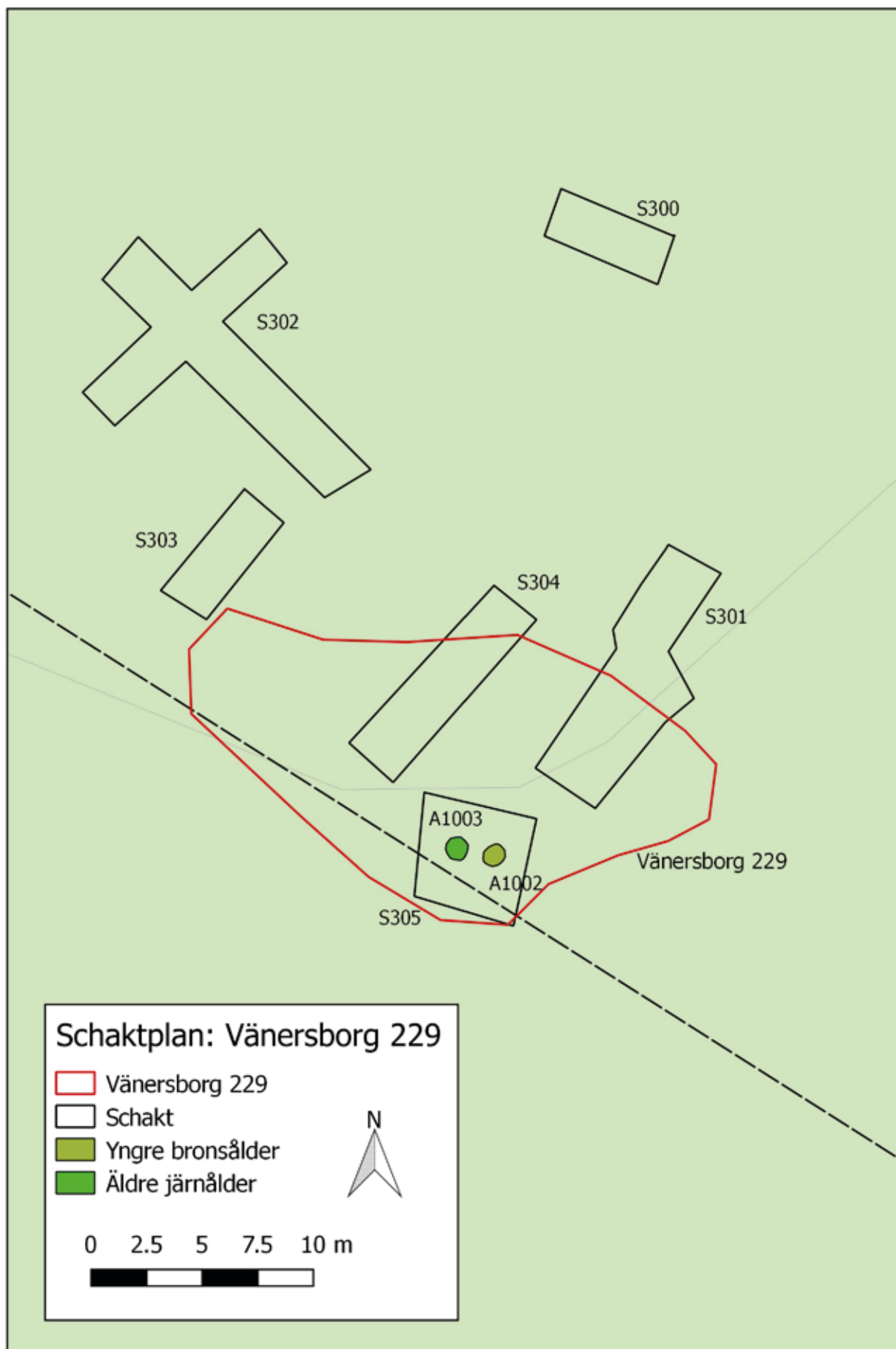
A1003 i S305 ligger i en svag sluttning nedgrävd i urlakad ljusgrå sandig silt. Anläggningen mätte cirka 0,9x0,75 meter i storlek i ytan. Vid genomgrävning fanns den vara cirka 0,1 meter djup (figur 14, bilaga 2). Nedgrävningen hade svagt lutande kanter och flat botten. Fyllningen bestod av mörk brunsvart humös och kolrik sand med en koncentration av skörbrända stenar i dess östra del. Ett kolprov insamlades för vidare analys och datering.

Analysresultat

Träkol från provet (P1) skickades för analys till Vedlab och vedartsanalysen gav att materialet som kom från härden A1003 innehöll 878 mg av två olika arter al, gråal och klibbal. Klibbal trivs i blöt miljö, där dess samarbete med bakterien *Frankia alni* gör att den kan växa i dålig jord. Den är ett medelstort, kortlivat träd som kan bli upp till 30 meter högt (bilaga 3). Kolprov skickades till Tandemlaboratoriet i Uppsala för ¹⁴C-datering. Resultatet blev en ¹⁴C-datering på 2220±33 BP eller 380–200 f. Kr. med 95,4% sannolikhet vilket motsvarar förromersk järnålder (bilaga 4).

Figur 14. Härd A1003 i S305, Vänersborg 229 i profil. Foto mot söder.

Figur 15. Schaktplan över förundersökningsområdet vid Vänersborg 229. Skala 1:200.

Tolkning

Vänersborg 95:1 Fossil åker

Den fossila åkermarken Vänersborg 95:1 registrerades i samband med fornminnesinventeringen 1983. Fornlämningen består av ett område med bandparceller samt tre ekonomibyggnader vilka utgörs av en husgrund med uthus samt en jordkällare. Åkermarken består av sju parallella bandparceller vilka ligger i ett plant läge intill en låg åsrygg av hälleberg. Parcellernas ryggar och fåror var ställvis otydliga och i områdets sydöstra del mot Skavenvägen fanns skador från dikesgrävning. Lagerföljden inom de upptagna schakten utgjordes av tunn sandig matjord täckt av förna. Övergången mellan matjord och naturliga lager var förhållandevis tydlig, men ojämn. Detta kan indikera på att marken arbetats för hand med hacka eller åder och sannolikt inte plöjts med plog. Tyvärr påträffades inget kol som närmare skulle kunna datera åkermarken.

I kart- och arkivstudien som gjordes i samband med utredningen 2017 framkom belägg för att åkermarken och de olika byggnader hör till torpet Gårdsängen som finns markerade på och häradskartan år 1894 (LMV 2017b). På hemmansklyvningskartan från år 1862 ses en mindre byggnad drygt 200 meter sydväst om torpet (LMV 2017a). Kartan anger platsen som "Torp i Skafven, åker" vilket troligtvis utgör torpet Gårdsängen. Den på kartan markerade byggnaden borde motsvara de nu undersökta ekonomibyggnaderna inom Vänersborg 95:1 (figur 16). Sammantaget tolkas Vänersborg 95:1 ha utgjort en del av torpet Gårdsängen, med odlingsmark och tillhörande ekonomibyggnader såsom lada, uthus och jordkällare. Platsen har en brukningstid från 1860-talet fram till 1900-talets första hälft.

Vänersborg 219 Boplats

Vänersborg 219 utgjordes av en boplats vid förundersökningens start. Vid schaktningen påträffades inget som belyser platsen ytterligare. Efter samråd med länsstyrelsen framtogs den vid 2017-års utredning påträffade anläggningen, A1003, tolkad som en ugn. Anläggningen undersöktes och togs bort. Resultat från ¹⁴C-dateringen visar på att anläggningen troligen inte är äldre än 1850. Vid schaktningen påträffades inga andra anläggningar eller förhistoriska fynd.

Vänersborg 229 Boplats

Vänersborg 229 utgjordes av en boplats. Under utredningen 2017 påträffades en kokgrop som daterades till äldre bronsålder, samt en härd. Vid förundersökningen påträffades inga ytterligare anläggningar. Härden från utredningen framtogs och undersöktes, i samråd med Länsstyrelsen. Ett kolprov för datering togs i anläggningen. Kolprovet gav datering $2\,200 \pm 33$ ¹⁴C ålder BP, dvs 380 f. Kr. - 200 f. Kr. med 2σ eller 95,4% säkerhet. Det motsvarar förromersk järnålder. Anläggningarna som hittades på platsen under utredningen och förundersökningen är de enda objekt som kan uppvisas på platsen. Dessa visar att platsen använts sporadiskt under brons- och järnålder. Det är inte troligt att fortsatta undersökningar inom Vänersborg 229 skulle utmynna i någon mer information av värde om platsen.

Publik verksamhet

Inga medel för publik verksamhet fanns avsatta i kostnadsberäkningen. Intresserade personer som rörde sig i området vid tiden för utredningen fick en beskrivning av platsen och den arkeologiska verksamheten av fältpersonalen.

Resultat gentemot undersökningsplanen

Enligt förfrågningsunderlaget samt undersökningsplanen skulle det efter avslutad förundersökning inte råda någon tvekan om vilken/vilka fornlämningar som berörs eller inte berörs av planerad exploatering. Förundersökningen skulle även utföras med en hög ambitionsnivå. Där målet var att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet.

Rio Göteborg bedömer att utredningens resultat svarar mot undersökningsplanens samtliga mål för de målgrupper, länsstyrelsen, kommunen och exploitörer, som berörs av utredningen.

Figur 16. Rektifierat utdrag ur hemmanskylvningskarta 1862 med torpet Gårdsängen. Åkerparceller och lämningar som undersöktes vid förundersökningen vid Vänersborg 95:1 är markerat i rött. Skala 1:2 000.

Antikvarisk bedömning

I samråd med Länsstyrelsen bedömer Rio Göteborg att boplatserna Vänersborg 219 och 229 samt den fossila åkermarken Vänersborg 95:1 är undersökta och borttagna i samband med förundersökningarna. Resultaten från förundersökningen från Vänersborg 229 bör om tillfälle ges ingå i en större analys av hur landskapet nyttjades under bronsålder och järnålder. Rio Göteborg bedömer att ytterligare undersökningar av lämningarna ej är nödvändigt.

Källor

Litteratur

Williams, Gwilym	2020	Öxnered 5:16 m. fl., Vänersborgs socken, Vänersborgs kommun. Arkeologisk utredning Rio Göteborg rapport 2018:4
------------------	------	--

Digitala källor

FMIS	2018	www.fmis.raa.se
SGU	2018	www.sgu.se
Lantmäteriet		www.lantmateriet.se
LMV	2017a	Hemmansklyvningskarta 1862, Akt nr: 15-VAU-143
LMV	2017b	Häradskarta 1894, J112-42-7

Bilagor

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Alla måttangivelser är i meter.

Raä nr	ID	Lagerbeskrivning i meter	Längd	Bredd	Djup	Fynd	Kommentar
Vänersborg 219	S200	L1: 0–0,2 Lerig matjord L2: 0,2- Grå siltig lera	4	2	0,2		Tomt schakt
Vänersborg 219	S201	L1: 0–0,3 Lerig matjord L2: 0,3- Grå siltig lera	4,5	2,2	0,3		Tomt schakt
Vänersborg 219	S202	L1: 0–0,25 m Lerig matjord L2: 0,25- Grå siltig lera	6	2,2	0,25		Tomt schakt
Vänersborg 219	S203	L1: 0–0,25 m siltig matjord L2: 0,25- Grå siltig lera	4,2	2,2	0,25		Tomt schakt
Vänersborg 219	S204	L1: 0–0,35 Lerig matjord L2: 0,35- Grå siltig lera	8	4	0,35		Schakt med A1004
Vänersborg 219	S205	L1: 0–0,3 matjord L2: 0,3- Grå siltig lera	5	2	0,3		Tomt schakt
Vänersborg 229	S300	L1: 0–0,35 Torvlik matjord L2: 0,35- Urlakad ljusgrå sandig silt	6	2,2	0,35		Tomt schakt
Vänersborg 229	S301	L1: 0–0,2 Förna ovan gråbrun sandig matjord L2: 0,2–0,25 Rödbrun grusig sand med enstaka stenar L3: 0,25- Urlakad ljusgrå sandig silt	15	2,2	0,25		Tomt schakt
Vänersborg 229	S302	L1: 0–0,2 Förna ovan gråbrun sandig matjord L2: 0,2–0,25 Rödbrun grusig sand med enstaka stenar L3: 0,25 Urlakad ljusgrå sandig silt	9	2,2	0,35		Tomt schakt
Vänersborg 229	S303	L1: 0–0,2 Förna ovan gråbrun sandig matjord L2: 0,2–0,25 Rödbrun grusig sand med enstaka stenar något tjockare i schaktets södra del L3: 0,25- Urlakad ljusgrå sandig silt	5	2,2	0,3		Tomt schakt
Vänersborg 229	S304	L1: 0–0,25 Förna ovan gråbrun sandig matjord L2: 0,25–0,3 Rödbrun grusig sand med enstaka stenar L3: 0,3- Urlakad ljusgrå sandig silt	14	2,2	0,3		Berg i dagen i schaktets östra del
Vänersborg 229	S305	L1 0–0,1 Förna/gräs L2 0,1–0,2 Rödbrun grusig sand med enstaka stenar L3: 0,2- Urlakad ljusgrå sandig silt	6	5	0,2		Schakt med A1002 och A1003 som påträffades vid utredningen 2017
Vänersborg 95:1	S500	L1: 0-0,05 Förna/rotfilt av mjuk mörkbrun nästan svart siltig humus sand med mossar, rötter och löv. L2: 0,05-0,15 Äldre matjord av gråbrun lerig sand. L3: 0,15- Sterilen av ljusgrå sandig silt	16	1,2	0,3		Den äldre odlingshorisonten (L2) av gråbrun lerig sand varierar något i tjocklek i schaktets längdriktning men överlag tunn. Cirka 0,03 tj i rännorna och upptill 0,1 på ryggarna. Diffus övergång mellan odlingshorisont och alv.
Vänersborg 95:1	S501	L1: 0-0,05 Förna/rotfilt av mjuk mörkbrun nästan svart siltig humus med mossar, rötter och löv. L2: 0,05-0,15 Äldre matjord av ljusgrå lerig sand med rötter L3: 0,15- Sterilen av ljusgrå sandig silt	10	1,5	0,25		Den äldre odlingshorisonten (L2) av gråbrun lerig sand är cirka 0,03 tj i rännorna och upptill 0,1 på ryggarna. Diffus övergång mellan odlingshorisont och alv.
Vänersborg 95:1	S502	L1: 0-0,05 Förna/rotfilt av mjuk mörkbrun nästan svart siltig humus med mossar, rötter och löv. L2: 0,05-0,18 Äldre matjord av gråbrun lerig sand. L3: 0,18- Sterilen av ljusbeige sandig silt	4	1,5	0,25		Den äldre odlingshorisonten (L2) av gråbrun lerig sand är överlag tunn. Cirka 0,03 tj i rännorna och upptill 0,13 på ryggarna. Diffus övergång mellan odlingshorisont och alv.

Raä nr	ID	Lagerbeskrivning i meter	Längd	Bredd	Djup	Fynd	Kommentar
Vänersborg 95:1	S503	L1: 0-0,05 Förna/rotfilt av mjuk mörkbrun nästan svart siltig humus med mossor, rötter och löv. L2: 0,05-0,15 Äldre matjord av gråbrun lerig sand. L3: 0,15- Sterilen av ljusorange lös siltig sand	6	1,5	0,25		Den äldre odlingshorisonten (L2) av gråbrun lerig sand är cirka 0,03 tj i rännorna och upptill 0,1 på ryggarna.
Vänersborg 95:1	S504	L1: 0-0,1 Förna/rotfilt av mjuk mörkbrun nästan svart siltig humus med mossor, rötter och löv. L2: 0,01-0,25 Äldre matjord av gråbrun lerig sand. L3: 0,25- Sterilen av ljus grågul lerig silt	18	1,5	0,25	L1 innehöll lösa keramikskärvor, ölfaskor, fönsterglas, lite tegelkross samt taktegel, läder	Den äldre odlingshorisonten (L2) av gråbrun lerig sand är cirka 0,03 tj i rännorna och upptill 0,15 på ryggarna. Tydlig och ojämn övergång mellan odlingshorisont och alv.
Vänersborg 95:1	S505	L1: 0-0,1 Förna/rotfilt L2: 0,1-0,25 Gammal matjord av brungrå sand med mycket rötter. L3: 0,25- Ljus grusig sand	6	1,2	0,35	I L1 och L2 Flask- och fönsterglas, mycket taktegel, och keramikskärvor Allt med en datering till sent 1800 eller tidigt 1900-tal.	I schaktets norra del skärs det sydvästra hörnet av en rektangulär nedgrävning omgärdad av en 1 m br och 0,2 m tj jordvall. Nedgrävningen 0,2 dj hade vertikala sidor och en ojämn, men tydlig bottenprofil. Fyllning av brungrå sand med enstaka kolbitar och mycket rötter. Schaktets södra ände skär en av bandparcellerna och den äldre odlingshorisonten av gråbrun sand är cirka 0,1 tj i rännorna och upptill 0,25 på ryggen. Tydlig och ojämn övergång mellan odlingshorisont och alv.
Vänersborg 95:1	S506	L1: 0-0,1 Ljusbrun sandig matjord L2: 0,1-0,7 Brun grusig sand L3: 0,7- Ljus sandig silt.	3	1,2	0,8		
Vänersborg 95:1	S507	L1: 0-0,1 Förna L2: 0,1-0,4 Mörkbrun sand med mycket rötter. (Raseringslager). L3: 0,4-0,47 Ljusgrå sandig silt. (Golvlag). L4: 0,47 Ljusbrun sandig silt	3	1,2	0,45	I L2 påträffades flask- och fönsterglas, mycket taktegel, tegelkross, järnspik, keramik skärvor och läder. Allt med en datering till sent 1800 eller tidigt 1900-tal.	
Vänersborg 95:1	S508	L1 0-0,1 Förna/rotflit L2: 0,1-0,2 Mörkbrun humös sandig silt. L3: 0,2- Ljus siltig sand	4	1,2	0,3		
Vänersborg 95:1	S509	L1 0-0,1 Förna/rotflit L2: 0,1-0,2 Mörkbrun humös sandig silt. L3: 0,2- Ljus siltig sand	5	1,2	0,25		

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

Alla måttangivelser är i meter.

Räa nr	ID	Schakt	Typ	Beskrivning	Längd	Bredd	Djup	Form	Prov	Kommentar
Vänersborg 219	A1004	S204	Ugn	Grå sandig lera med kol och siltig sot 0,03 m och mellan brun ev matjord 0,05; skörbrända stenar.	1,3	1,4	0,2	Rund i plan och ojämn bottenprofil.	Vedart Kolprov Makroprov	
Vänersborg 229	A1003	S305	Härd	Fyllning bestående av brunsvart sandig humus med sten samt skörbrända stenar. Mycket kolrik fyllning.	0.9	0.75	0.1	Rund med svagt lutande kanter och flat botten	Vedart Kolprov Makroprov	Koncentration av skörbränd sten i östra delen av anläggningen.

Vedlab rapport 18036

**Vedartsanalyser på material från Västra Götalands
län, Vänersborg 229, Öxnered**

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 18036

2018-05-07

Vedartsanalyser på material från Västra Götalands län, Vänersborg 229, Öxnered

Uppdragsgivare: Gwilym Williams/RIO Göteborg

Arbetet omfattar ett kolprov från en härd med förmodad datering i bronsålder.
Provet innehåller kol av al. Dateringen bör bli tillförlitlig utan hög egenålder.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
	1	Härd	30,0g	17,8g 30 bitar	Al 30 bitar	Al 878mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 070 34 00 645
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latín	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Al Gråal Klibbal	<i>Alnus sp.</i> <i>Alnus incana</i> <i>Alnus</i> <i>glutinosa</i>	120 år	Klibbalen är starkt knuten till vattendrag. Gråalen är mer anpassningsbar	Motståndskraftigt mot fukt. Brinner lugnt och ger mycket glöd.	Klibbalen kom söderifrån ca 5000 f.Kr. Gråalen vandrar in norrifrån ett par tusen år senare

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

Bilaga 4. Resultat av ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@physics.uu.se

Uppsala 2018-06-15

Gwilym Williams
Rio Göteborg Natur- och Kulturkooperativ
Slakthusgatan 8 A
415 02 GÖTEBORG

Resultat av ^{14}C datering av träkol från G1811 RAÄ Vänersborg 229, Öxnered, Vänersborg, Västra Götaland. (p 1665)

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ V-PDB}$	^{14}C age BP
Ua-59059	A1003 P1	-26,4	2 220 $\pm$ 33

Med vänlig hälsning

Göran Possnert / Lars Beckel

